

· Άλλος εκ πάντων τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀλβέρτου κράτιστος ἐγένετο καὶ τὸν διδάσκαλον συνεπλήρωσε καὶ διεριχόντισε Θωμᾶς δ' Ἀκινάτης.

§ 2. Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης.

1. *Bίος καὶ συγγραφή.* Ὁ κορυφαῖος τῶν σχολαστικῶν φιλοσόφων¹ Θωμᾶς ἦτος ἀνεώτατος νίδος τοῦ Λαυδόλφου, κόμιτος τοῦ Aquino, καὶ ἐγεννήθη ἐν Rocca - Secca περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1224 ή κατὰ τὰς πόρχας τοῦ 1225. Ηγετέτης παρεδόθη εἰς τοὺς ἐν Monte Cassino Βενεδικτίνους πρὸς ἐκπαίδευσιν. Κεκοιτημένος δὲ ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ ἐξαιρέτων διανοητικῶν προτερημάτων ἐσχεν οὗτῳ τιμεῖται ἐπίδοπιν, ἕστε ἐν ἡλικίᾳ ἐνδεκα ἑταῖρη εἰς τὸ ἐν Νεαπόλει παντοπότιμον, ἐνθα δὲ ἐτη ἐσπούδαισεν. Εὐτερέτερην καὶ σωφροσύνην ἐν τῇ ἐκεῖ κρατούσῃ διαφίσιοῦ τιμήσιας ἐπέρινε τὰς αποριδὰς εὑδοκιμάτατα. Κατὰ τὸ δέκατον ἔκτον τῆς ἡλικίας ἔτος κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικανῶν παρὰ τὴν θέλησιν τῶν οἰκείων, οἵτινες μάτηην ἐπειράθησαν γὰρ ἀποσπάσωσιν αὐτόν. Υπὸ δὲ τοῦ ἀρχηγέτου τοῦ τάγματος ἐπέμφθη εἰς Κολωνίαν δύποτε παρ² Ἀλβέρτῳ τῷ μεγάλῳ συνεχίσῃ τὰς σπουδάς. Ο διδάσκαλος διῆδὼν τὴν μεγάλην τοῦ μαθητοῦ εὐφρύναν προεῖπεν ὅτι ἔμελλε ταχέως ἢ φήμη αὐτοῦ νὰ διαδοθῇ ἀνὰ τὸν κόσμον. Οτε δὲ ὁ Ἀλβέρτος ἤλιθε τῷ 1245 εἰς Παρισίους, ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Θωμᾶν, ἵνα οὕτος ἐκεῖ τὰς μελέτας ποιητηριώσῃ. Τῷ 1252 ἐκλήθη εἰς Παρισίους δύποτε διδάσκαλον τὴν θεολογίαν καὶ ἐνεκά τῶν τότε ἐρίδων κατώρθωσεν, ὃς καὶ ὁ Bonaventura, μόλις τῷ 1257 νὰ ἀναγορευθῇ magister καὶ νὰ καταλεχθῇ εἰς τοὺς καθηγητάς. Η φήμη δισημέραι διαδιδομένη ἐπεσπάτο αὐτῷ πλῆθος μαθητῶν πανταχόθεν προστρεχόντων, ἵνα ὑπὸ τοῦ περιφωνύμου ἀνδρὸς διδαχθῶσι τὴν ἐπιστήμην καὶ μυηθῶσι τὴν ὑψηλοτέρων σοφίαν. Τῷ 1259 ή 1260 καταλιπὼν τοὺς Παρισίους ἤλιθεν εἰς Ἰταλίαν καὶ διέτριψε παρὰ τῷ πάπα μέχρι τοῦ 1268³. Απὸ τοῦ 1268—1272 ἐδιδαξε πάλιν ἐν Πα-

¹ Πηγαὶ περὶ τοῦ βίου τοῦ Θωμᾶ χρησιμεύουσι πρῶτον μὲν ἡ διήγησις τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Baedekοιοι Βαρθολομαίου de Lucca, ἐπειτα δὲ τὰ acta Sanctorum τέλος δὲ αἱ οἰκεῖαι βιογραφίαι τοῦ Γουλιέλμου Τοσσοῦ, τοῦ Βερνάρδου Guidonis καὶ τοῦ Πέτρου Galo.

² Ἐν Ἰταλίᾳ ἐγνώρισε τὸν Γουλιέλμον Mörbeke καὶ παρώντισε γὰρ μεταφράσῃ τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀμέσως ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν κειμένων.

ριστοις διεξάγων ἀμα σφοδροὺς ἀγῶνας πρὸς ἄλλους τε καὶ τοὺς ἀβερροῖστάς. Ἐντεῦθεν δὲ ἐστάλη εἰς Νεάπολιν, ἵνα διδάσκῃ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Ἡ εἰς τὴν πόλιν ταύτην εἴσοδος ὑπῆρξεν ἀληθής θρίαμβος· οὐ μόνον ἡ πόλις ἀλλὰ καὶ ἡ χώρα ὅλη ἔώρτασε τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ. Ἀρχομένου τοῦ 1274 προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ 10ου εἰς Λούγδονον (Lyon), ἵνα διὰ τῆς ἐπιστημοσύνης καὶ τῆς πολυμαθείας ἐπικουρήσῃ τῷ ἔργῳ τῆς συγκληθείσης συνδου. Καίπερ ὥν μεθενήσεις μπήκουσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ ἤρχετο εἰς Λούγδονον ἄλλη καὶ ὅδὸν ἐτελεύτησε, τῇ 7 Μαρτίου 1274. Ἡ ἐκκλησία τῆς Δύσεως ἐπένθησεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὁ ἐπιζῶν Ἀλβέρτος ἔχαρακτήρισεν αὐτὸν ὡς φωστῆρα τῆς ἐκκλησίας¹.

Ἐν τῷ σχετικῷ βραχεῖ αὐτοῦ βίῳ ἀνέπτυξεν δὲ Θωμᾶς θαυμαστῶς πλουσίαν καὶ ἐκτάκτως πολυμερῆ συγγραφικὴν ἐνέργειαν. Ἄλλον καθόρισμὸς τῆς γνησιότητος καὶ ἡ χρονολογικὴ κατάταξις πάντων τῶν ἔργων εἶναι καὶ σήμερον ἔτι ἀμφιλεγόμενον ζήτημα². Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐπισήμου καταλόγου τοῦ ἔτους 1319 δύνανται μετὰ πιθανότητος νῦν καταλεχθῆσαι τὰ κύρια συγγράμματα ὅδέ πως· α) Κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐν Κολωνίᾳ καὶ τῆς ἐν Παρισίοις πρώτης διατριβῆς τοῦ φιλοσόφου συνεγράψησαν τὰ *De ente et essentia* (1252-3), τὸ ὑπόμνημα εἰς τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Γνωμῶν τοῦ Πέτρου Λομβαρδοῦ (1253—1255), ἡ *Quaestio disputata de veritate* (1256—1259), τὸ *Contra impugnantes Dei cultum* (1257). β) Εἰς τὴν περίοδον τῆς πρώτης ἐν Ἰταλίᾳ διατριβῆς ἀνήκουσι τά: *Catena aurea* (1264), *Summa contra Gentiles* (1264), *Contra Graecos et Saracenos*, *Quaestiones disputatae* (1268 — 1274), ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, *Summa theologica*. γ) Κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Παρισίοις διατριβὴν συνεγράψησαν τὰ *De perfectione vitae spiritualis* (1269), *Contra*

¹ Ὁ Θωμᾶς ἀπέκλιψε τὰς τιμητικὰς προσηγορίας «doctor universalis» καὶ «doctor angelicus» τῷ 1323 ἀνεκηρύχθη ἄγιος, τῷ δὲ ἔτει 1567 ὀνομάσθη διδάσκαλος τῆς ἐκκλησίας πέμπτος αὐτὸς μετὰ τὸν Αὐγουστῖνον καὶ τὸν Ἱερώνυμον καὶ τὸν Ἀμβρόσιον καὶ τὸν Γρηγόριον.

² Αἱ ἔρευναι τοῦ *Mandonnet*, τοῦ *Grabmann*, τοῦ *Pelster* καὶ ἄλλων δὲν συμφωνοῦσι κατὰ πάντα πρὸς ἄλλήλας. Ὁ *Mandonnet* (*Des écrits authentiques de S. Thomas d'Aq.*, 1910) πρὸς λόγον τοῦ ζητήματος τῆς γνησιότητος τῶν συγγραμμάτων λαμβάνει ὡς κριτήριον τὸν κατάλογον τοῦ Βαρθολομαίου τοῦ ἐκ Καπύης, διν καλεῖ κατάλογον ἐπίσημον. Ὁ δὲ *Grabmann* (*Die echte Schriften* κτλ.) παραβάλλει πολλοὺς ἀρχαίους καταλόγους καὶ ἀναγνωρίζει ὡς γνήσια δώδεκα ἔργα ὑπὸ τοῦ *Mandonnet* ἀπορριπτόμενα.

doctrinam retrahentium a religione (1270), De unitate intellectus contra avveroistas (1270), De anima intellectiva, πολλὰ ὑπομήματα τῆς ἀγ. Γραφῆς, Quaestiones disputatae de potentia, De spiritualibus creaturis, ἀριστοτελικὰ ὑπομνήματα. δ) Εἰς τὴν περίοδον τῆς δευτέρας ἐν Ἰταλίᾳ διατοιβῆς ἀγήκουσι τὰ διάφορα ὑπομνήματα. Ἀλλ' ἴδιαν σπουδαιότητα ἔχουσιν οἱ μεταξύ τῶν ἀριστοτελικῶν ὑπομνήματα τῶν ἀριστοτελικῶν τούτων ἔχουσιν ήμιν αἱ Quaestiones disputatae καὶ quodlibetales, μικρότεραι φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι (opuscula) καὶ τέλος τὰ συστηματικὰ κύρια ἔργα, τ.ξ. α) Commentarius ad Petri Lombardi sententiarum libros quatuor, ἐν Φέγγετούσι τὰ ἀμφισθητούμενα θεολογικὰ ζητήματα, β) τὰ τέσσαρα βιβλία De veritate fidei catholicae contra errores infidelium (ἢ Summa contra Gentiles), ἐνθι τὰ θεολογικὰ δόγματα θεμελιώνται ἐπὶ λογικῶν ἀποδεξεων καὶ γ) η Summa theologiae (ἢ theologiae), ὅπερ σύγγραμμα καταλευφίτην ὄτελες σκοπεῖ νὺν ἀγάνη εἰς σύστημα πάντα τὰ χριστιανικὰ δόγματα¹.

Ἡ ἔξιδετος σπουδαιότης τοῦ Θωμᾶ δὲν διέλιπε τοὺς συγχρόνους αὐτῷ. Ὁ Πτολομαῖος de Lucca, ὁ Γ'ονιλέλμος Τοσσο², ὁ Ηέτρος Calo ἐγκωμιάζουσι κοινῇ τὴν ἔκτακτον παρήγειαν ἡσένον καὶ τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν τῶν ἀκροατῶν, οἵτινες ἐθιάζουσιν πλὴν τῆς ἐνυργείας τὴν τέχνην τῆς συνθέσεως καὶ τὴν καινοτροπίαν τῆς διανοήσεως. Διότι ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐφείνετο νεωτεριστής καὶ δεξιός προστάτης τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Ήζεγενέντερον παρὰ τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου Ἀλβέρτου τὴν ἀγάνην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σταγιρίτου καὶ ἵτο, διπος καὶ ἐκεῖνος, πρωτεύοντος ὅτι ἐγένος τῶν καιρῶν ἀξίωσις ἵτο η̄ κοιτικὴ ἐπεξεργασία καὶ κατάλληλος χρῆσις τῶν ἀριστοτελικῶν θεορημάτων εἰς προβιβασμὸν τῆς χριστιανικῆς ἐπιστήμης. Καὶ συνεφόρει μὲν ἐν τούτῳ, ὅτι εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ θὰ συγεβάλλετο μάλιστα ὁ ὑπομνηματισμὸς τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἀλλ' ἀντὶ τῶν συνήθους παραφύσεων καὶ μικρῶν πα-

¹ Τὰ ἔργα τοῦ Θωμᾶ ἔξεδόθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ρώμῃ τῷ 1570—1571 ἐν 18 τόμοις, εἰς ήν ἔκδοσιν ἐπικολούθησαν ἄλλαι πολλαί. Νεωτέρα εἶναι ή κατ' ἐντολὴν τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ 13ου ἐν Ρώμῃ (τῷ 1882) ἀρχαὶνη. Πολυπληθεῖς δ' εἶναι αἱ τῶν καθ' ἔκαστον συγγραμμάτων ἐκδόσεις, περὶ δὲν ἐπιθ. Überweg—Geyer, σ. 421 ἔξ.

² "Epib. Acta Sanctorum 1, 7 Vita S. Thomas, n. 15. «Erat enim novos i sua lectione movens articulos, novum modum et clarum determinandi inveniens et novas reducens in determinationibus rationes».

ρεκβάσεων προέκρινε κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀβερρόδου τὰ φιλολογικῶς ἀπηκριβωμένα σχόλια. Ὅπερ δὲ σπουδαιότατον εἶναι ὅτι ἐπεμελεῖτο καὶ ἐπεδίωκεν ὅπως ἀποδώσῃ πιστῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου ἀπαλλάσσων τὸν Ἀριστοτέλη τῶν νέων πλατωνικῶν νοημάτων καὶ τῶν σφαλερῶν ερμηνευμάτων. Ὅπως δὲ Ἀλβέρτος διὰ τῶν παραφράσεων οὕτω καὶ δὲ Θωμᾶς διὰ τῶν ὑπομνημάτων ἐποίησε τοῖς Δυτικοῖς γνώριμον τὴν ὅλην ἀριστοτελικήν φιλοσοφίαν καὶ ὑπέθηκεν αὐτὴν θεμέλιον τῆς σχολαιστικῆς ἐπιστήμης.

2. Φιλοσοφία καὶ θεολογία. Ὁ Θωμᾶς διακρίνει διττὴν ἀλήθειαν, τὴν κατὰ λόγον καὶ τὴν ὑπὲρ λόγον. Ὅπάρχουσι μὲν δηλαδὴ ἀλήθειαι, ἃς ἡ γνωστικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις εὑρίσκει διὸ ἐαυτῆς καὶ ὑποστηρίζει διὸ ἀποδεῖξεων ὑπάρχουσι δὲ πάλιν ἀλήθειαι, αἵτινες ὑπερβαίνουσι τὴν κατὰ φύσιν γνωστικὴν καὶ ἀντιληπτικὴν δύναμιν καὶ μόνον διὸ ἀποκαλύψεως δύνανται νὰ γνωσθῶσιν¹. Οὗτος δὲ κατὰ φύσιν λόγος τοῦ ἀνθρώπου δύναται μὲν νὰ γνωρίσῃ τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ θεοῦ, ἀδυνατεῖ δὲ νὰ γνωρίσῃ καὶ ἀποδεῖξῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας περὶ τῆς τριάδος² καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, περὶ τῆς κληρονομικῆς μμαρτίας καὶ τῶν μυστηρίων, περὶ τοῦ καθηρητηρίου πυρός, περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας κ.τ.τ.³. Αἱ τοιαῦται τῆς ἀποκαλύψεως θεωρίαι οὔτε γινώσκονται οὔτε ἀποδεικνύονται· καὶ εἶναι μέν, λέγει, ὑπὲρ λόγον ἄλλος οὐχὶ παρὰ λόγον. Ἐνταῦθα δὴ τὸ ἔργον εἶναι ἀρνητικόν, καθὼς ὅσον δεικνύει ὅτι αἱ κατὰ τῆς πίστεως ἐνστάσεις τῶν ἐναντίων εἶναι σφαλεραὶ ἢ τούλαχιστον οὐχὶ ἀποχρῶσαι· ἄλλα καὶ θετικῶς ὠφελεῖ δὲ λόγος ἔξευρίσκων ἀναλογίας καὶ πιθανότητας ὑπὲρ τῶν μυστηρίων τῆς πί-

¹ Contra, Gent. I. 3. 9.

² Ὁ νοῦς ἀδυνατεῖ νὰ ἀποδεῖξῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων, διότι συμπεραίνει ἐκ τῶν δημιουργημάτων περὶ τοῦ θεοῦ ὡς τοῦ αἴτίου πάντων· ἄλλος δημιουργικὴ τοῦ θεοῦ δύναμις εἶναι κοινῇ τῇ ὅλῃ τριάδι καὶ κατ’ ἀκολουθίαν ἀνήκει τῇ ἐνότητι τῆς θείας οὐσίας, οὐχὶ τοῖς διαφόροις προσώποις αὐτῆς. Sum. theol. I. qu. 32, art. 1.

³ Sum. theol. ἐνθ. ἀνωτ. «Impossibile est per rationem naturalem ad cognitionem Trinitatis divinarum personarum pervenire...de ratione naturalem cognosci possunt de Deo ea, quae pertinent ad unitatem essentiae, non ea, quae pertinent ad distinctionem personarum. Qui autem probare nititur Trinitatem personarum naturali ratione, fidei derogat».

στεως¹. Ἐνῷ λοικὸν δὲ Ἀνσέλμος διετέλετο ὅτι δὲ ἀνθρώπινος νοῦς δύναται νὰ προσάγῃ ὑπὲρ τῶν δογμάτων ἐπιχειρήματα ἀναγκαῖα, δὲ Θωμᾶς ἀποφαίνεται ὅτι δύναται νὰ προβάλλῃ μόνον πιθανά². Πλὴν δύνατος ἔχειται ἐπὶ μέγα τὴν ἀξίαν τοῦ νοῦ παρατηρῶν ὅτι αἱ ὑπὲρ αὐτοῦ γνωσκόμεναι ἀληθεῖαι εἶναι προοδοποίησις τῆς πίστεως (*praeambula fidei*)³, καθὰ δὲ τοις ἄλλαις προστικήν δύναμιν αὐτοῦ ὑπερβαίνουσις παρέχει ἡ ἀποκάλυψις. Βεβαίως ἐμπεριέχει, λέγεται, ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἀληθεῖας προστικής εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· αὐτοὶ δὲ εἶναι τὰ ὅτι ἐλάχιστοι μόνον ἀνθρώποι καὶ οὗτοι μετὰ μακρὸν χρόνον καὶ οὐχὶ ἀνευ πλανῶν θὰ ἥδυναντο διὰ μόνης τῆς ἐμποτῆς νοήσεως νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν γνῶσιν ἐκείνων⁴.

Ἐντεῦθεν συνάγεται ἡ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας σχέσις.
Ἔτοι μὲν φιλοσοφία ἀσχολεῖται περὶ τὰς πατὰ λόγου ἀληθεῖας ἡ δὲ θεολογία περὶ τὰς κατ' ἀποκάλυψιν⁵. ἐκείνη μὲν ἔχει πηγὴν τὸν λόγον αὕτη δὲ τὴν ἀποκάλυψιν. Η φιλοσοφία ἀνέρχεται ἐκ τῶν δημιουργημάτων εἰς τὸν θεόν, ἡ δὲ θεολογία τοῦναντεῖον κατέρχεται ἐκ τοῦ θεοῦ εἰς τὰ δημιουργῆματα. Κατά τε τὴν βεβαιότητα καὶ τὸ θίρος τοῦ πε-

¹ Οὗτο δοξάζει ὁ Θωμᾶς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Λύγουστίνου ὅτι τὰ θεῖα πρόσωπα ἔρμηνεόνται κατ' ἀναλογίαν τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

² Ὁ νοῦς ἐμφιλοχωρεῖ ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς πίστεως πλὴν ὅτι συνάγει ἀκολουθίας ἀληθειῶν, αἵτινες τίθενται μὲν ὑπὲρ τῆς πίστεως ὡς βέβαιαι ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ἀποδειχθῶσιν. Οὗτο δυνάμεθα νὰ ἀποδεῖξωμεν τὴν ἀνάγκην τῆς θεῖας χάριτος ἐκ τοῦ ὅτι ὁ θηρηλὸς τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸς θὰ ἦτο ἀνευ αὐτῆς ἀνέφικτος· πρέπει δὲ ὅμως πρότερον νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξιν τοιούτου προορισμοῦ. Η περὶ τῆς περιωρισμένης ἐνεργείας τοῦ νοῦ ἐκδοχὴ τοῦ Θωμᾶ δὲν ἔλιγθη ἐκ τῆς θεολογικῆς παραδόσεως ἀλλὰ ἡγείθη ἐκ τῆς γνωσιολογίας τοῦ Ἀριστοτέλους. *Ἐπιθ. Συμμα contra Gentiles 1, 3.*

³ *Tò credo ut intelligam* τοῦ Ἀνσέλμου δὲν ἔγκαταλείπεται ὑπὲρ τοῦ Θωμᾶ ἀλλὰ περιορίζεται καὶ τὸ κέντρον τοῦ βάρους μετατίθεται εἰς τὸ *intelligo ut credam*.

⁴ *Sum. theol. 2, art. 4 καὶ 5. De verit. qu. 14, art. 9.*

⁵ *Sum. theol. 2, qu. 2, art. 4.*

⁶ Καθ' ὃσον ἡ ἀποκάλυψις περιλαμβάνει καὶ τινας κατὰ λόγου ἀληθεῖας, κατὰ τοσοῦτο ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία διαφέρουσιν ἀλλίγλιον οὐχὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἔξετάσεως. (*Secundum quodlibet ratio formalis objecti*). *Summa contra Gent. ἐν Prol.*

ριεχομένου ή θεολογία ίσταται υπὲρ τὴν φιλοσοφίαν¹. Διότι ή μὲν θεολογία ἀρύεται ἐκ τῆς καθαρᾶς πηγῆς τῆς θείας σοφίας ή δὲ φιλοσοφία ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ νοῦ. "Ωστε ή φιλοσοφία καὶ ή θεολογία δὲν τάσσονται παρ' ἄλλήλας ἀλλ' ἐκείνη χρησιμεύει ταύτῃ ὡς θεραπαινίς. "Η θεολογία χρησιμοποιεῖ τὴν φιλοσοφίαν λαμβάνουσα παρ' αὐτῆς θεωρήματα, ὥσπερ προέλθῃ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς λογικὴν τῶν μυστηρίων γνῶσιν καὶ οὕτω τελειωθῇ². Τέλος ἀξιού ίδιας προσοχῆς εἶναι τὸ ὅτι ὁ Θωμᾶς τὴν θρησκευτικὴν πίστιν στηρίζει οὐχὶ ἐπὶ τῆς νοήσεως ἀλλ' ἐπὶ τοῦ δρμεμφύτου (*interior instinctus Dei invitantis*) καὶ διακρίνει σαφῶς τὴν φιλοσοφικὴν ή φυσικὴν θεολογίαν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς κατ' ἀποκάλυψιν πίστεως³. Η τοιαύτη διάκρισις παρέμεινεν ίσχύθυσα καὶ ὑστερον καὶ ὑπό τινων δὲ τῶν κατόπιν Σχολαστικῶν (τῶν ὄνοματοκρατικῶν) ἔξήρθη ἐντονώτερον⁴.

3. Ὀντολογία (ὕλη καὶ εἶδος). Ἐν τοῖς θεολογικοῖς ζητήμασιν ὁ Θωμᾶς ἀκολουθεῖ πολλῷ μᾶλλον τοῦ Ἀλβέρτου τῇ ἀριστοτελικῇ ἐκδοχῇ πλὴν ὅτι ποιεῖται ἀποκλίσεις τινὰς τὸ μὲν εἰς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν τὸ δὲ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν. Ἡ κυριωτάτη ἔννοια, ἀφ' οὗς δρμάται καὶ οὗτος, εἶναι ή τῆς οὐσίας. Οὐσία εἶναι τὸ μὴ ἀνῆκον εἰς ἔτερον τι ὡς ὑποκείμενον (βάσιν) τῆς ὑπάρχεως αὐτοῦ ἀλλὰ τούναντίον ὑπάρχον αὐτὸν ὑποκείμενον καὶ φορεὺς ἐνεργειῶν καὶ μεταβολῶν⁵. τὸ δὲ μὴ αὐτοτελὲς ἀλλ' ἀνῆκον εἰς ἄλλο, τὸ ὃν ἐν ἔτερῳ (*ens in alio ens entis*) καὶ οὕτω μόνον ὑφιστάμενον εἶναι τὸ συμβε-

¹ Sum. theol. I, qu. I, art. 5 «Aliae scientiae certitudinem habent ex lumine rationis humanae quae potest errare; haec autem (sacra doctrina) certitudinem habet ex lumine divinae scientiae quae decipi non potest».

² Contra Gent. I, 4. 2, 4. Sum. theol. I, qu. I, art. 5.

³ Εἶναι εύνοητον ὅτι ή μὲν φυσικὴ θεολογία δρμάται ἀπὸ τοῦ νοῦ ή δὲ ἔξ ἀποκαλύψεως ἀπὸ τοῦ δόγματος. Ἡ φυσικὴ θεολογία δὲν εἶναι ή ὅλη φιλοσοφία ἀλλὰ τὸ κράτιστον μέρος αὐτῆς, τὸ μέρος ἐκείνο ὥσπερ ὁ Θωμᾶς μετὰ βρίθους ἐφιλοπόνησε καὶ ἐν ᾧ ἐπέδειξεν ίδιοφυῖαν ἀληθῶς πρωτότυπον.

⁴ Ἡ περὶ οὗς ὁ λόγος διάκρισις ἀπαντᾷ ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Locke καὶ τοῦ Λεϊβνιτίου. Ἀλλ' ὁ Κάντιος ἐπειράθη νὰ δεῖξῃ ὅτι ή τε ἐνότης καὶ ή τριαδικότης τῶν προσώπων δὲν εἶναι ἔργον λογικῆς ἀποδείξεως ἀλλ' αἴτημα τῆς ἡμικῆς συνειδήσεως καὶ ζήτημα πίστεως.

⁵ Contra Gentiles 1, 25. «Substantia est res, cui convenit esse non in subjecto;... et sic in ratione substantiae intelligitur, quod habeat quidditatem, cui conveniat esse non in alio».

βηκός. 'Η οὐσία κατ' οὐδενὸς ἔτέρου κατηγορεῖται ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑναγ-
τίου τὰ ἄλλα κατηγοροῦνται αὐτῆς ἀλλ' ἐκεῖνο, καθ' οὗ τὰ ἄλλα κα-
τηγοροῦνται αὐτὸ δὲ κατ' οὐδενὸς ἔτέρου κατηγορεῖται, εἶναι τὸ ἐπὶ
μέρους, τὸ καθ' ἑκαστον¹. 'Η οὐσία ἡδα καὶ δὴ καὶ ἡ πρώτη οὐσία
εἶναι τὸ καθ' ἑκαστον². 'Η πρώτη οὐσία, τὸ καθ' ἑκαστον, συνέστηκεν
ἐπὶ τῶν σωματικῶν ὅντων ἐξ ὕλης καὶ εἴδους. 'Η μὲν ὕλη εἶναι τὸ
καθ' ἑαυτὸ ἀδιόρθιστον³, δύναμις πρὸς διορισμὸν καὶ πραγματικότητα,
δύναμις πρὸς τὸ «εἶναι» καὶ τὸ «ὑρισμένον εἶναι»⁴. Τὸ δὲ εἶδος εί-
ναι τὸ δι' οὗ ἡ ὕλη ἔρχεται εἰς τὸν διορισμὸν καὶ τὴν πραγματικότητα,
τὸ δι' οὗ δηλαδὴν ὕλη γίνεται ἀπὸ δυγάμιας ὅντος ἐνεργείᾳ ὃν (en
actu) τὸ εἶδος ἡδα εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ὅντος ὡς ὁρισμένου καὶ πραγ-
ματικοῦ⁵. Οὔτε τὸ εἶδος καὶ ἑαυτὸ οὔτε ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν ἄλλα τὸ
συναμφότερον, τὸ ἐξ ὕλης καὶ εἴδους συνεστώς, εἶναι ἡ οὐσία. 'Εν δὲ
τῇ οὐσίᾳ ἡ μὲν ὕλη εἶναι ὡς δύναμις τὸ δὲ εἶδος ὡς ἐνέργεια⁶.

Τὰ εἴδη ἔχουνται διακρίσεις. Οὕτω γίνεται διάκρισις τοῦ οὐσιώ-
δους καὶ τοῦ κατὰ συμβεβηκός εἴδους. Οὐσιῶδες εἶδος (forma sub-
stantialis seu essentialis) εἶναι ἐκεῖνο, δι' οὗ ἡ οὐσία ὡς τοιαύτη
λαμβάνει τὸ ἑαυτῆς εἶναι καὶ καθίσταται πραγματική· κατὰ συμβεβηκός
δὲ εἶδος (forma accidentalis) εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ προστίθεται εἰς τὴν
διωρισμένην καὶ πραγματικὴν οὐσίαν καὶ προσνέμεται αὐτῇ ἐξωτερικῶν
τινα διορισμόν⁷. Καὶ τὰ οὐσιῶδη πάλιν εἴδη διακρίνονται εἰς δύο, εἰς

¹ Contra Gent. 1, 38.

² Ad. 4, 38.

³ 'Εὰν ἡ ὕλη νοηθῇ ὡς ὅλως ἀδιόρθιτος, ὡς παντὸς διορισμοῦ ἀμοιδος,
ὄνομάζεται «πρώτη ὕλη» κατὰ διάκρισιν τῆς «δευτέρας ὕλης», ητις ἔχει μὲν
τινα διορισμὸν ἄλλ' ἐν ἀναφορῷ πρὸς ἀνότερον, εἰς διναταὶ καὶ πρέπει νὰ
ἀναχθῇ, παρίσταται ὡς ἀδιόρθιστος. In 1. Sent. 2, dist. 12, art. 4.

⁴ Opusc. 15, 7.

⁵ 'Ενθ. ἀνωτ. Contra Gent. 3, 97. 1, 26.

⁶ Contra Gent. 2, 30.

⁷ De anima, qu. unio. art. 9. Similia theol. 1, qu. 76, art. 4. Εἶναι
εὖδηλον ὅτι τὸ οὐσιῶδες εἶδος εἶναι ὁρός πάντων τῶν κατὰ συμβεβηκός εἰδῶν,
άτινα οὐ μόνον ἔπονται ἐκεῖνῳ ἄλλα καὶ κανονίζονται κατ' αὐτό. (De ente et
essentia 7). Οὐσιῶδες εἶδος εἶναι ἐν μόνον ἐν ἑκάστῳ ὅντι. 'Εν καὶ τὸ
αὐτὸ εἶδος ποιεῖ π. χ. τὸ ὀργανικὸν ὃν σῶμα καὶ ζῶν σῶμα. 'Ο Θωμᾶς
ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Φραγκισκανοὺς ἔξαίρεται ἐν τοῖς τελευταίοις αὐτοῦ
συγγράμμασι καὶ θεμελιοῖ ἐπὶ πολλῶν καὶ ἴσχυρῶν ἀποδεξεων τὴν ἐνότητα
τοῦ εἶδους. Ρητέον δ' ὅτι τὴν περὶ ἐνότητος τοῦ εἶδους θεωρίαν δὲν διρεῖται
οὔτε εἰς τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον οὔτε εἰς τοὺς Ἀβερροῖκοὺς ἄλλ' εἰς τὴν ίδιαν
αὐτοῦ ἀντίληψιν τῆς παρὰ τοῖς Σχολαστικοῖς κρατούσῃς περιπατητικῆς θεωρίας.

ἔννηλα καὶ εἰς ἄλλα ἢ αὐτοτελῆ. Ὅτιον μὲν εἶδη (formae inherentes) εἶναι ὅσα ὑπάρχουσι μόνον ἐν τῇ οὐλῇ, κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύνανται νὰ εἶναι πραγματικὰ καὶ ἐνεργείᾳ ἀνευ οὐλῆς. Ἄλλα δὲ ἢ αὐτοτελῆ εἶδη (formae separatae, subsistentes) εἶναι ὅσα ὑπάρχουσι πραγματικὰ καθ' ἑαυτὰ καὶ δι' ἑαυτῶν ἀνευ οὐλῆς (ἄγγελοι) ἢ τούλαχιστον δύνανται νὰ εἶναι πραγματικὰ καὶ ἐνεργείᾳ χωρὶς νὰ συνδεθῶσι πρὸς οὐλήν (αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ)¹. Οὐχ ἡττον σκουδαίᾳ εἶναι ἢ διάκρισις οὐσίας (quiditas, natura) καὶ ὑπάρξεως (essentia, esse)² ἢ, ἵνα κατ' ἄλλον τρόπον εἴπωμεν, ὄντος καὶ φαινομένου³. Ἐν τῇ ἔννοίᾳ δηλαδὴ τῆς οὐσίας δὲν ὑπάρχει ἡδη ἢ πραγματικότης· ἵνα ἢ οὐσία γίνη πραγματική, πρέπει νὰ λάβῃ τὴν ὑπαρξίν διὰ δρώσης αἵτίας (τοῦ θεοῦ). Ὅτιον διαφορὰν ὑπάρξεως καὶ οὐσίας⁴, ὃν αὕτη ἔχει πρὸς ἐκείνην ὅτις ἢ δύναμις πρὸς τὴν ἐνέργειαν⁵. Γούτων οὗτως ἔχόντων αἱ ὕξ οὐλῆς καὶ εἶδους συνεστῶσαι οὐσίαις ἔχουσι διττὴν σύνθεσιν δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, τὴν μὲν ἐν τῇ σχέσει οὐλῆς καὶ εἶδους τὴν δὲ ἐν τῇ σχέσει οὐσίας καὶ ὑπάρξεως. Τὸ δὲ νοερὰ ὄντα ἀποκλείουσι μὲν τὴν σύνθεσιν οὐλῆς καὶ εἶδους ἔχουσι δὲ μόνην τὴν σύνθεσιν οὐσίας καὶ ὑπάρξεως· καὶ ἢ μὲν οὐσία χαρακτηρίζεται ὡς essentia quod est ἢ δὲ ὑπαρξίς ὃς esse quo est. Ἐπὶ μὲν τῶν νοερῶν ὄντων ἢ οὐσία συμπίπτει πρὸς τὸ εἶδος, διότι ἐκεῖνα εἶναι ἀπλῶς εἶδη· ἐπὶ δὲ τῶν σωματικῶν ὄντων ἢ οὐσία σύγκειται ἐκ τῆς οὐλῆς ἀμα καὶ τοῦ εἶδους. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ πραγματικὰ ὄντα ἔχουσι τὸ αὐτὸ εἶδος καὶ τὴν αὐτὴν οὐλήν, ἐπεται ὅτι ἔχουσι κοινὴν τὴν οὐσίαν· ἐντεῦθεν δὲ τὸ ἔρωτημα, τίς ποτε ἢ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εὑρίσκεται κατὰ τὸν Θωμᾶν ἐν τῇ διακρίσει τῆς κοινῆς οὐλῆς (materia communis) ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς οὐλῆς (materia individualis ἢ materia signata)⁶.

¹ Opusc. 30. De natur. mater. 3.

² "Επιθ. St. Schindeler, zur Geschichte der Unterscheidung von Wesenheit und Dasein in der Scholastik. (ἐν Münchener habil-Schrift), 1900 καὶ ἐν Philos. Jahrb. d. Görresges τομ. 22.

³ Εὔστοχον διάπτυξιν τῆς προκειμένης διακρίσεως καὶ τῆς ιστορικῆς γενέσεως αὐτῆς παρέχει ὁ J. Verweyen ἐν τῷ βιβλίῳ του «Die philosophie d. Mittelalters», σ. 177 ἐξ.

⁴ Μόνον παρὰ τῷ Θεῷ, λέγει ὁ Θωμᾶς, συμπίπτουσιν ἢ οὐσία καὶ ἢ ὑπαρξίας (quidditas suum esse), καθά δὴ καὶ ἄλλοι πρότερον παρετήρησαν «In Deo idem est quid est et esse, ut dicit Boethius et Dionysius, et idem est an est et quid est, ut dicit Avicenna».

⁵ Contra Gent. 1, 22. 2, 53.

⁶ De ente et essentia 2 «Materia non quolibet modo accepta est

^{ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ}
 Ἀτομικὴ δὲ ὥλη εἶναι, οὐ ἔχουσα τὴν ἐπωτερικὴν δύναμιν νὰ προσέμη
 εἰς τὸ εἶδος ὀρισμένην ἔκτασιν¹. Πι κατὶ ποσὸν διακεκριμένη ὥλη
 καὶ τὸ διὰ ταύτης ἀτομικὸν καθιστάμενον εἶδος ποιοῦσι τὴν ἐπὶ μέ-
 ρους οὐσίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὥλως νοερὰ ὅντα δὲν ἔχουσιν ὥλην, δὲν
 διακρίνονται εἰς εἴδη περιέχοντα ἔκαστον πολλὰ ἀτομα ἢλλα ἔκαστον
 νοερὸν ὃν εἶναι ἀτομικὸν καὶ ἀποτελεῖ εἶδος καθ' ἑαυτό².

Ἡ εἰς πολλὰ ἀτομο κοινὴ οὐσία ὑπάρχει πρωτητικῶς μόνον ἐν
 τοῖς ἀτόμοις τούτοις³, ἢλλα δύναται ὅμως οὐ γάμοις τὰς ἀτομικὰς δια-
 φορὰς παραρρίσα γὰρ νοῆ μόνον τὴν κοινὴν οὐσίαν ὡς τοιαύτην. Ἀπο-
 τέλεσμα τῆς τοιαύτης τοῦ νοῦ ἐνεργείας εἶναι ὁ σχηματισμὸς τῆς γενι-
 κῆς ἔννοίας, ταῦ καθόλου⁴. Ἡ γενικὴ ἄρα ἔννοια προσποθέτει πολλὰ
 ἀτομα τὴν τοιαύτην οὐσίαν ἔχοντα. Τὸ καθόλου ὡς τοιοῦτον ὑπάρχει οὐ
 μόνον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἢλλα καὶ ἐν τῷ θεϊκῷ νῷ πλὴν κατὰ διάφορον
 τρόπον. Ἐν μὲν τῷ θεϊκῷ νῷ τὸ καθόλου προτιγεῖται τῶν καθ' ἔκαστον
 ὡς ἴδεα καὶ πρότυπον αὐτῶν⁵. ἐν δὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ τοιναντίον ἐπε-
 ται τοῖς καθ' ἔκαστον καὶ προσγέγγεται δι⁶ ἀφαιρέσεως ἐξ αὐτῶν⁷.

individuationis principium sed solum materia signata. Et dico mate-
 riā signatam, quae sub determinatis dimensionibus consideratur.

¹ Ἐπιθ. τὸ συγγραμμάτιον De principio individuationis.

² Contra Gent. 1, 65.

³ Contra Gent. 1, 65. «Universalia non sunt res subsistentes sed
 habent esse solum in singularibus». Λότ. c. 26. «Quod est commune mul-
 tis, non est aliquid praeter multa, nisi sola ratione». Quaest. disp. de
 anima, art 1 ad 2. «Universalia non habent esse in rerum natura ut
 universalia sunt sed solum secundum quod sunt individualia».

⁴ Summa theol. I, qu. 85, art. 1. «Ut hoc est abstrahere universale a particulari vel speciem intelligibilem a phantasmatibus, conside-
 rare scilicet naturam speciei absque consideratione individualium prin-
 cipiorum, quae per phantasmatata repraesentantur».

⁵ Αἱ ἴδεαι θεωροῦνται ὡς ἐν τῷ θεϊκῷ νῷ ὑπάρχουσαι καὶ ἐπὶ τὸν αἰσθη-
 τὸν κόσμον ἐμμέσως ἐπενεργοῦσαι. Contra Gentil. 3, 24. «Formae que sunt
 in materia, venerunt a formis, quae sunt sive materia, et quantum ad
 hoc verificatur dictum Platonic, quod formae separatae sunt principia
 formarum, quae sunt in materia, licet posuerit eas per se subsistentes
 et causantes immediate formas sensibilium, nos vero ponimus eas in
 intellectu existentes et causantes immediate formas inferiores per mo-
 tum caeli». Δὲν συμφωνεῖ δὲ οὐ Θωμᾶς τῷ Πλάτωνι ὅτι αἱ ἴδεαι ὑπάρχουσαι
 καθ' ἑαυτὰς καὶ ἀχίνητοι. Summa theol. 1, qu. 84, art. 1.

⁶ Contra Gentil. 1, 65; 2, 75.

Εῦδηλον λοιπὸν ὅτι καὶ κατὰ τὸν Θωμᾶν ὑπάρχουσι α) universalia ante rem (ἐν τῷ θείῳ νῷ), β) universalia in re (αἱ κοιναὶ οὐσίαι τῶν ἐπὶ μέρους) πραγματούμενα ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ὡς formae substantiales ἢ quidditates, καὶ γ) universalia post rem (ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ) ¹.

Ἐπὶ τῶν εἰδομένων δινολογικῶν ἀρχῶν στηρίζεται ἡ περὶ γνώσεως θεωρία.

4. Γνωστολογία. Τὴν κυριωτάτην αὐτῆς ἀρχὴν ἀποτελεῖ ἡ ἀπόφανσις ὅτι ἡ γνῶσις γίνεται, ὅταν τὸ γινῶσκον ὑποκείμενον λάβῃ τὴν εἰκόνα τοῦ γινωσκομένου καὶ οὕτως ὅμοιωθῇ τῷ παλαιὸν γινῶσκον πρὸς τὸ γινωσκόμενον· ἀναφαίνεται δηλαδὴ τὸ παλαιὸν θεώρημα «γινώσκεσθαι τὸ ὅμοιον τῷ ὅμοιῷ», «cognitum est in cognoscente per modum cognoscentis», «Quidquid recipitur, recipitur per modum recipientis» ². Τὸ πρᾶγμα γινώσκεται διὰ τῆς οἰκείας εἰκόνος (species), ἥτις εἶναι ἡ τυπικὴ ἀρχὴ τῆς γνώσεως, καθ' ὃσον δι' ἔκεινης ἡ τῆς γνώσεως δύναμις καθίσταται ἐνέργεια ³. Ορμᾶται δὲ ἡ γνῶσις ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως, ἥτις καίπερ διαφέρουσα τῆς νοήσεως ⁴ ὅμως ἔχει ἐνδοτάτην πρὸς αὐτὴν συνάφειαν καὶ ἐπάλληλον ἐπίδρασιν. Πᾶσα κατὰ νοῦν γνῶσις ἔχει ἀφετηθείαν τὴν κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίαν καὶ ἐπὶ ταύτης ἐργείδεται (omnis nostra cognitio intellectualis incipit a sensu) ⁵. Ἐμφυτοί ἀριστοὶ ἔννοιαι καὶ γνώσεις δὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ

¹ In sent. 2, dist. 3, qu. 2.

² De anim. 3, 8, lect. 13 β «Ostendit quod alio modo (anima) est omnia, quam antiqui ponerent, et dicit, quod, si anima est omnia, necesse est, quod sit vel ipsae res scibiles et sensibiles, sicut Empedocles posuit, quod terra terram cognoscimus, et aqua aquam et sic de aliis, aut sit species ipsorum. Non autem anima est ipsae res, sicut illi posuerunt, quia lapis non est in anima, sed species intellectus in actu...».

³ Contra Gentil. 1, 46.

⁴ Η μὲν αἴσθησις παριστᾶ τὸ ὅν κατὰ τὴν αἴσθητὴν αὐτοῦ ὄψιν ὁ δὲ νοῦς κατὰ τὴν νοητὴν ὑπαρξίαν, τὴν οὖσιν κατὰ μὲν τὴν αἴσθησιν εἰκονίζεται τὸ πρᾶγμα μετὰ τῶν ἀτομικῶν γνωρισμάτων καὶ συμβεβηκότων, κατὰ δὲ τὸν νοῦν πάντα ταῦτα λείπουσι καὶ μένει μόνη ἡ καθαρὰ οὖσια. Summa theol. 2, qu. 8, art. 1 «Nam cognitio sensitiva occupatur circa qualitates sensibiles exteriores; cognitio autem intellectiva penetrat usque ad essentiam rei. Objectum enim intellectus est quod quid est».

⁵ Contra Gent. 2, 37. 66. 67. 82. Τὰ αἴσθητὰ ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τὸν νοῦν διὰ τῶν φαντασμάτων, ἥτοι τῶν κατ' αἴσθησιν εἰκόνων, ὃν ἀγενεῖ οὐδεμία πραγ-

νοῦς παρεικάζεται πρὸς ἄγριωρον πίνακίδιον (tabula rasa) καὶ δύναται
νὰ πληρωθῇ μόνον ἐπὶ τῇ βίᾳ τῆς ἐμπειρίας. Αὐτὸς δὲ τῆς ἐνεργείας τοῦ
νοῦ τὰ ὅγια ἀπαλλασσόμενα τῶν μερικῶν καὶ ἔστερων γνωρισμά-
των παρίστανται ὡς καθολικὴ καὶ ἀναγκαῖα καὶ οὐσιώδη¹. Ὁ μὲν
ἐνεργεία νοῦς ἀνυψοῖ τὰ αἰσθήτα ὅντα, ἀτιγα καὶ οὐκέτι εἶναι δυνά-
μει νοητά, εἰς τὸ νὰ εἶναι ἐνεργείᾳ νοητά· ἀφαιρεῖται ἀπὸ ἐκείνων τὰ
μερικὰ καὶ ἴδια γνωρισμάτα καὶ ἀφαιρεῖται ποιεῖ τὴν νοητὴν αὐτῶν
εἰκόνα, τὴν ἔννοιαν. Οὐδὲ δυνάμει νοῦς (possibilis intellectus) δέχε-
ται τὴν καθαριῶν ταύτην εἰκόναν καὶ διὸ αὐτῆς γινόσκει τὸ ὅν κατὰ τὴν
νοητὴν αὐτοῦ ὕλασξιν². Ὁ δυνάμει ἀραι νοῦς εἶναι ὁ τόπος τῶν διὰ
τῆς ἔργων τοῦ ἐνεργείας νοῦ πρωτόθορυτον ἔννοιῶν· ἐν ἀναφορῷ
πρὸς τὸν νοῦν τοῦτον εἶναι παθητικὸς διότι δέχεται τὰς σχηματισθε-
σας ἔννοιας, δεξιάμενος δὲ μεθίσταται εἰς ἐνέργειαν καὶ νοεῖ ἐνεργεία³.
Χωρῶν δὲ ὁ νοῦς ἀπὸ τῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ κατὰ μικρὸν
τελειούμενος ἀπίται πρῶτον μὲν ἀτελεοτέρως βιτεούν δὲ τελειοτέρας
ἔννοιας· ἀλλ’ ἀτελέστεραι εἶναι αἱ απαρέστουσαι καὶ πατ’ ἀπολογίαν
αἱ γενικώτεραι, τελεότεραι δὲ αἱ απαρέστουσαι καὶ ἐπομένως αἱ μερι-
κώτεραι. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν σχηματίζει ὁ νοῦς τὰς γενικωτέρας καὶ
κατόπιν τὰς μερικωτέρας ἔννοιας⁴. Καὶ ὅπως ἔχει τὴν φυσικὴν διάθε-
σιν νὰ σχηματίζῃ πρῶτας τὰς γενικωτάτις ἔννοιας, οὕτως ἔχει καὶ τὴν
ἔξιν νὰ ποιῇ ἐξ αὐτῶν γενικωτάτις μορχᾶς (ἀξιώματα) ἀποτελούσας
ἀφρυκτὸν ὅρον πάσης ἐμμέσου γνώσεως⁵. Ἐκ τῶν γενικωτάτων ἔν-
νοιῶν καὶ ἀξιωμάτων προέρχεται διὰ συλλογισμῶν ἢ τῶν ἄλλων ἀλη-
θειῶν γνῶσις· ἢ δὲ τὴν πρώτον ταύτην ποιοῦσα δύναμις ὀνομάζεται
λόγος (ratio) συμπληγῶν τρόπου τινὰ τὸν νοῦν⁶. Οὕτω δὴ ὁ Θωμᾶς
ἀποκρούει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λύγουντον τὴν ὥπο τῶν Φραγκι-

ματική νόησις εἶναι δυνατή. Ὁ αἰσθήσεως τύπος ἐστερημένος δὲν ἔχει τὰς
ἀντιστοίχους ἔννοιας· ὁ γεννηθεὶς τυφλὸς οὐδεμίαν ἔχει ἔννοιαν φροτός.

¹ Summa theol. I, qu. 79, art. 2. καὶ I, qu. 84, art. 6.

² Contra Gent. I, 59, 62, 75, 76.

³ Αὐτ. I, 65, 2, 60. «Intellectus agentis effectus sunt intelligibilia
in actu, quorum proprium recipiens est intellectus possibilis, ad quem
comparatur agens ut ars ad materiam».

⁴ Summa theol. I, qu. 85, art. 2.

⁵ "Ενθ. ἀνωτ. 2, 93, 4, 11. De verit. qu. 11, art. 1.

⁶ Summa theol. I, qu. 79, art. 8 «Intelligere et simpliciter verita-
tem intelligibilem apprehendere; rationari est procedere de uno intel-
lectu ad aliud, ad veritatem intelligibilem cognoscendam».

σκανῶν ἔγκριθεῖσαν, καθ' ἥν ὁ θεῖος φωτισμὸς εἶναι ἀναγκαῖος πρὸς γνῶσιν τῶν ἀρχῶν. Ἡ γνῶσις, λέγει, τῶν ὑπερτάτων ἀρχῶν εἶναι ἐνέργεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ὁ νοῦς ἡμῶν ἐφαρμόζων τὰς φυσικὰς αὐτοῦ διαθέσεις δύναται μόνος ἀνευ θείας βοηθείας νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ. "Οθεν «τὸ μακρὸν τοῦ νοῦ φῶς τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως ἡμῖν δεδομένον ἔξαρκεῖ εἰς γνῶσιν»¹.

"Ἐκ τῶν μποτυπωθείσων ἦδη γνωσιολογικῶν θεωριῶν καθίσταται εὔνόητον ὅτι τὴν ἀλήθειαν δὲν ἔνορῶμεν ἀμέσως ἐν τῷ θεῷ, διότι ὁ θεὸς δὲν εἶναι τὸ πρῶτον ἀλλὰ τὸ τελευταῖον γινωσκόμενον². Τὴν ἀλήθειαν γινώσκομεν διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ ἡμετέρου λόγου, τουτέστι διὰ τῶν θεμελιωδῶν τῆς γνώσεως ἀρχῶν, μᾶς ὁ νοῦς φύσει ἐν ἑαυτῷ ἔχει. Μόνον δὲ κατὰ τοσοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὸν θεὸν ὑψίστην τῆς γνώσεως ἀρχήν, καθ' ὃσον αὐτὸν τὸ φῶς τοῦ ἡμετέρου λόγου ὑπάρχει κατὰ μέθεξιν τοῦ θείου φωτός. Πρῶτον μὲν δηλαδὴ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐθημιουργήθη κατὰ πρότυπον τοῦ θείου λόγου καὶ εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ *impressio veritatis aeternae*, ἔπειτα δὲ αἱ πρῶται καὶ ὑψισταὶ ἀρχαὶ, διὸ δύν πᾶσαν ἄλλην γνῶσιν λαμβάνομεν, ἔχουσι τὴν πραγματικὴν αἰτίαν ἐν τῷ θεῷ³. Λοιπὸν κατὰ τοιαύτην ἔννοιαν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι γινώσκομεν πᾶσαν ἀλήθειαν διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ θεοῦ οὐχὶ δὲ διότι δῆθεν ὁ θεὸς εἶναι ἀμεσον ὅργανον πρὸς πᾶσαν γνῶσιν⁴. Διὰ τοῦ νοῦ λαμβάνομεν γνῶσιν καὶ τοῦ θεοῦ.

5. Θεολογία. *Ἀποδειξεις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.* Ἡ τοῦ θεοῦ γνῶσις εἶναι τοιττή, ἵτοι ἐποπτικὴ (*cognitio intuitiva*) καὶ κατὰ πίστιν (*cognitio per fidem*) καὶ λογικὴ γνῶσις (*cognitio per rationem*). Ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις ἀναφερομένη ἀμέσως εἰς τὴν θείαν οὖσίαν ὡς τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς προϋποθέτει διμοιότητά τινα τῆς γνωστικῆς

¹ Contra Gent. 2, 77. «parvum lumen intelligibile, quod nobis est connaturale, sufficit ad nostrum intelligere».

² In 1. Boeth. de trinit. 1, 3. 117, β ἔξ.

³ Summa theol. 1, qu. 12, art. 11 καὶ qu. 88, art. 3. Quodlib. 20, qu. 4, art. 7 «Nihil autem possumus veritatis cognoscere nisi ex primis principiis, ex lumine intellectuali, quae veritatem manifestare non possunt, nisi secundum quod sunt similitudo illius primae veritatis, quia ex hoc etiam habent quandam immutabilitatem et infallibilitatem».

⁴ Οὕτω κατὰ τὸν Θωμᾶν ἡ ὑπὲρ αἰσθησιν γνῶσις ἔρμηνεύεται διὰ τῆς φυσικῆς δυνάμεως τοῦ θείαν τὴν καταγωγὴν ἔχοντος ἡμετέρου νοῦ. "Οτι δ' ὅμως δὲ φιλόσοφος δὲν ἀρνεῖται ὅλως ἐν τῇ γνώσει τὸν θεῖον φωτισμόν, θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες.

δυνάμεως καὶ τοῦ θεοῦ. 'Αλλ' ἡ τοῦ θεοῦ φύσις εἶναι ὑπερφυῶς ἀνωτέρα τῆς τοῦ ἀνθρώπου· διὸ μὲν ἀνθρωπὸς συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, εἴδους καὶ ὄλης, διὸ δὲ θεός ἀποκλείει τὴν ὄλην καὶ εἶναι αὐτῇ ἡ οὐσία ταυτιζομένη πρὸς τὸ «εἰναι». "(Ο)ἱεν ἡ ἐποπτικὴ τοῦ θεοῦ γνῶσις εἶναι ὑπερφυτική καὶ δὲν ἴδιαίσται τῷ παρόντι βίῳ ἀλλ' ἀπόκειται φωτὸς τοῦ ἀνθρωπίου νόην (per Iunien naturale, per rationem naturalem) τελειωμένη γνῶσις τοῦ θεοῦ ἐρείπεται ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων ἀτίνα διστοπελέσματα τῆς θείας παντοδυναμίας ἀνύγουσιν ἥμας τὴν αἰτίαν αὐτῶν· διὸ ἀνθρώπινος λόγος δύναται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος νὰ μέθῃ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τὴν αἰτίαν, τ.ε. τὸν θεόν². Εἰ καὶ ἡ γνῶσις αὕτη μὴ ὑπάρχει ἀμετοπός καὶ τελεῖα, ὅμως εἶναι ἀληθῆς καὶ πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸν ἔφιστον ταπεῖν τῶν τάσεων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Λιότι οὖτοι μανθάνομεν τὴν τε ὑπαρξίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν κυριωτάτην ἀπὸ τῶν δημιουργημάτων διαφορὰν αὐτοῦ καὶ τὰ κατηγορήματα τούτου ὡς τοῦ πρώτου καὶ ἀκροτάτου πάντων αἰτίου³. Μεταξὺ τῆς ἐποπτικῆς καὶ τῆς λογικῆς τοῦ θεοῦ γνῶσεως ἵσταται μέση ἡ τοῦ θεοῦ γνῶσις ἡ διὰ τῆς πίστεως· αὕτη εἶναι κατωτέρα μὲν τῆς ἐποπτικῆς ἀνωτέρα δὲ τῆς λογικῆς γνῶσεως τοῦ θεοῦ. Εἶναι μὲν κατωτέρα τῆς ἐποπτικῆς, διότι δὲν εἶναι ἀμετοπός τῆς θείας οὐσίας γνῶσις· εἶναι δὲ πάλιν ἀνωτέρα τῆς λογικῆς μάλιστα διὰ τοῦτο, ὅτι ἡ τῆς πίστεως χάρις κρατύει καὶ φρωτίζει τὴν τοῦ ἀνθρώπου νόησιν, ὅπως σαιρέστερον καὶ τελειότερον γνωρίζει τὸν θεόν⁴.

"Οποις εἶναι σιραλερὸν ἡ δοξασία ὅτι ἡ τῆς ὑπαρξίας τοῦ θεοῦ γνῶσις προέρχεται μόνον ἐκ τῆς πίστεως, οὗτος εἶναι ἡμιαρτημένη καὶ ἡ γνώμη ὅτι ἡ πρότασις «Θεὸς ἔστι» (Deus existit) εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς γνωστή καὶ οὐδεμιᾶς χρῆσται ἀποδεῖξεως. 'Η τοῦ θεοῦ ὑπαρξίας εἶναι μὲν καθ' ἑαυτὴν βεβαία, διότι ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπαρξία συμπίπτουσι τῷ θεῷ εἰς τὸ αὐτό· ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ πρὸς ἥμας ἀμέσως βεβαία,

¹ 'Η διὰ τῆς ἐπενεργείας τῆς θείας χάριτος παραντίκα ἐποπτεῖα τοῦ θεοῦ εἶναι ὑπερφυής καὶ δὲν πρέπει νὰ ληφθῇ πρὸ διφθαλιῶν. Summa theol. 1, qu. 12, art. 4 καὶ 5.

² Contra Gent. 1, 12. De verit. qu. 10, art. 12.

³ In 1. sent. 1, dist. 3, qu. 3, art. 3. In 1. Boeth. de trin. qu. 2.

⁴ Διὰ τῆς πίστεως μανθάνομεν τοιαύτας περὶ θεοῦ ἀληθείας, εἰς διὰ μόνου τοῦ φυσικοῦ λόγου δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν, ὡς τὴν θείαν τριάδα. In 1. Boeth. de trinit. qu. 6, art. 3. Summa theol. 1, qu. 12, art. 13.

διότι ἀγνοοῦμεν ἐξ ὑπαρχῆς τὶ εἶναι θεός. Ἡ πρότασις δηλαδὴ «θεὸς ἔστι» ἀντικειμενικῶς μὲν (quoad se) σκοπουμένη εἶναι καθ' ἑαυτὸν γνωστὴ (propositio per se nota) διότι τὸ κατηγορούμενον (ὅν) περιέχεται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ καὶ ταυτίζεται κατ' ἄλληθειαν αὐτῷ· ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς (quoad nos) δὲν εἶναι θεῖκοθεν γνωστή, διότι δὲν ἔχομεν ἀμεσον καὶ σαφῆ τοῦ θεοῦ ἔννοιαν, ἵτοι δὲν γινώσκομεν τὸν θεὸν per speciem propriam. Μόνον οὗτῳ θὰ ἐγινώσκομεν ἀμέσως ὅτι τὸ κατηγορούμενον (ὅν) περιέχεται ἐν τῇ ἔννοιᾳ τοῦ θεοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπρεπε νὰ ἐγινώσκομεν τὸν θεὸν κατ' ἐνόρασιν, ἵς ὅμως γνώσεως, ὡς εἰδούμεν, στερούμεθα ἐν τῷ παρόντι βίῳ. Λοιπὸν ἡ πρότασις ὅτι ὑπάρχει θεός δὲν εἶναι ἀμέσως γνωστὴ ἀλλὰ δεῖται ἀποδεῖξεως. Ἐνταῦθα ὁφείλομεν νὰ ὀρμηθῶμεν ἀπὸ τῶν δημιουργημάτων καὶ οὐχὶ — ὡς ἔποιει ὁ "Ανσελμος—ἀπὸ τῆς ἀπλῆς ἔννοιας τοῦ θεοῦ¹". Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἀτοπὸν ἀλλως τε καὶ διότι ἐκ τῆς ἔννοιας τινὸς δὲν συνάγεται ἀναγκαῖως ἡ πραγματικὴ ὑπαρξίας αὐτοῦ². "Οὐεν δρμόμενος καὶ ὁ Θωμᾶς ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας, ἐκ τῶν ὑστέρων, προσάγει πέντε ἀποδεῖξεις τῆς ὑπάρχεως τοῦ θεοῦ³.

Ἡ πρώτη ἀπόδειξις γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κινήσεως (ex motu). Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐν τῷ κόσμῳ κρατεῖ κίνησις καὶ τὸ κινούμενον κινεῖται ὑπὸ ἄλλου, ὁφείλομεν ἢ νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἡ σειρὰ τῶν κινούντων αἴτιον εἶναι ἀπειρος ἢ νὰ ὀμολογήσωμεν πρῶτον κινοῦν, ὅπερ αὐτὸ μὲν ὑπὸ οὐδενὸς κινεῖται πάντα δὲ τὰ ἄλλα κινεῖ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις ἔκείνη εἶναι ἀτοπος⁴, ἔπειται ὅτι ἀναγκαῖως ὑπάρχει πρῶτον κινοῦν καὶ τοῦτο εἶναι ὁ θεός⁵.

¹ Τὸ φύσει πρότερον καὶ γνωριμώτερον θὰ μάθωμεν διὰ τοῦ γνωριμωτέρου καὶ προτέρου ὡς πρὸς ἡμᾶς, τουτέστι θὰ μάθωμεν τὸ αἴτιον ἐκ τοῦ αἰτιατοῦ θὰ λάβωμεν γνῶσιν τοῦ θεοῦ a posteriori. Summa theol. I, qu. 2, art. 1.

² Postquam intelligimus Deum, non potest intelligi quod sit Deus et possit cogitari non esse. Sed tamen ex hoc non sequitur quod aliquis non possit negare vel cogitate Deum non esse Contr. Geut. 1, 11 Summa theol. I, qu. 2, art. 1. De verit. qu. 10, art. 12.

³ Τὸ ζήτημα τῶν ἀποδεῖξεων τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρχεως ἀνέπτυξεν ὁ Θωμᾶς ἐν πολλοῖς συγγράμμασι καὶ μάλιστα ἐν τῷ Summa contra gentiles καὶ τῷ Summa theologiae.

⁴ Εἶναι ἡ πρώτη ὑπόθεσις ἀτοπος, διότι ἐλλείποντος τοῦ πρώτου κινούντος πᾶσα κίνησις εἶναι ἀδύνατος, δπότε πάντα τὰ δευτερεύοντα κινούντα αἴτια κινοῦσι μόνον διὰ τοῦ πρώτου κινούντος.

⁵ Contra gent. 1, 18. Η περὶ ἣς ὁ λόγος ἀπόδειξις καταγομένη ἐκ τοῦ

‘Η δευτέρα ἀπόδειξις, οἵτις κατ’ οὐσίαν αἰρετάται πρὸς τὴν πρώτην, ἀνάγει τὴν κάνησιν καὶ μεταβολὴν εἰς τὴν σχέσιν αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος. Ἐν τῷ κόσμῳ δηλαδὴ οὐδὲν συμβαίνει ἄνευ αἰτίου· ἔκαστον ἔχει ἄλλο αἴτιον τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρχεως. ‘Αλλ’ οὐ σειρὰ τῶν ποιητικῶν αἰτίων προϋποθέτει κατ’ ἀγάγκιην πρῶτον ποιητικὸν αἴτιον, τὸν θεόν. ‘Εάν τις ἀρνηθῇ τὴν πρώτην αἰτίαν, οὐ, ὅπερ ταῦτο, συνεχίσῃ τὴν σειρὰν ἐπ’ ἀπειρον, αὔρει πᾶσιν αἰτιότητα καὶ περιέρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πράγματα¹.

‘Η τρίτη ἀπόδειξις ἐφεδεῖται ἐπὶ τῆς διακρίσεως τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαῖμον (ex possibili et necessario). Εἶναι δηλαδὴ πράγματα δυνάμενα καὶ ὑπάρχοντα καὶ γὰρ μὴ ὑπάρχοντα· διότι γεννῶνται καὶ φθείρονται. Άδύνατον δ’ ὅμιλος πάντινος γὰρ εἶναι τυχαῖα ἄλλ’ ὀφεῖλει γὰρ ὑπάρχοντα μάγικαῖον ὅν· εἰ δὲ μή, οὐδὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐν τῇ φύσει, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος ἀδύνατον γάρ γίνεται τὸ ὅν. Τὸ μάγικαῖον δὲ οὐ ἔξαρταται πάλιν ἐξ ἄλλου ἀναγκαῖου οὐ εἶναι ἀρ’ ἑαυτοῦ τοιοῦτον. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ οὐ πρώτη ὑπόθεσις εἶναι ἀτοπος ὡς ἀγνοεῖν εἰς τὸ ἀπειρον, ὀφεῖλομεν γὰρ διολογήσωμεν ὅτι ὑπάρχει ὅν καὶ ἑαυτὸν ἀναγκαῖον (ens per se necessarium) καὶ τοῦτο καλοῦμεν πάντες θεόν².

‘Η τετάρτη ἀπόδειξις προέρχεται ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν κατὰ βαθμοὺς διαιροῦσαν τῶν ὄντων (argumentum e gradibus). Πᾶν, λέγει, ὅν ἔχει βαθμόν τινα τελειότητος, εἶναι μᾶλλον οὐ ἥπτον καλὸν καὶ ἀληθὲς καὶ εὐγενὲς κ.τ.τ. ‘Άλλον τὸ μᾶλλον οὐ ἥπτον προϋποθέτει μέτρον συγκρίσεως τελειότατον. ‘Υπάρχει τι ἀραι ἀληθέστατον καὶ ἀριστον καὶ εὐγενέστατον καὶ κατ’ ἀκολουθίαν μέγιστον ὅν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ μέγιστον τῶν διοειδῶν εἶναι τὸ αἴτιον αὗτῶν, ὑπάρχει τι ὅν αἴτιον πάσης ἐν παντὶ τελειότητος· καὶ τοῦτο λέγομεν θεόν³.

¹ Λοιστοτέλους (Ἐπιθ. Φυσ. 7, 1.) ἀνεπτύχθη ὑπειπελῆς ὑπὸ τῶν ‘Αράβων φιλοσόφων καὶ τοῦ Ματιωνίδου, εἰσίχθη δὲ εἰς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν διὰ τοῦ Ἀδελάρδου τοῦ Βάθης καὶ τοῦ ‘Αλβέρτου τοῦ μεγάλου.

² Summa theol. I, qu. 2. Καὶ οὐ ἀπόδειξις αὕτη ἔχει ἀρχὴν ἀριστοτελικήν.

³ Summa theol. Ενθ. ἀνωτ. ‘Ἐν τῇ ἀποδείξει ταύτῃ δὲ Θωμᾶς ἀκολουθεῖ τῷ Μωϋσεῖ Ματιωνίδῃ.

⁴ Summa theol. I, qu. 2, art. 3. ‘Η ἀπόδειξις αὕτη ἔχει ἀρχὴν πλατωνικὴν καὶ ἐπανελήφθη ὑστερον ὑπὸ τοῦ Λύγουστίνου καὶ τοῦ ‘Ανσέλμου. ‘Ο δὲ Θωμᾶς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ‘Αριστοτέλους προσέθηκεν εἰς τὴν λογικὴν αἰτιώδη ἔννοιαν· οὗτος λέγει «Quod dicitur maxime tale in aliquo genere, est causa omnium quae sunt illius generis».

Ἡ πέμπτη τέλος ἀπόδειξις ὁριάται ἐκ τῆς διατάξεως τῶν ὅντων (ex gubernatione rerum). Πάγτα δηλαδὴ τὰ φυσικὰ σώματα καίπερ στερούμενα γνώσεως τείνουσιν εἰς ὅρισμένον σκοπόν. Ἀλλὰ τὸ ἀμοιρούμενα γνώσεως τότε μόνον τείνει εἰς σκοπόν, ὅταν κανονίζηται ὑπό τινος γινόσκοντος καὶ νοοῦντος, καθὰ τὸ βέλος ὑπὸ τοῦ τοξότου. Κατ’ ἀγάγκην ἂρα ὑπάρχει ἐν κροῦ, ὥφ’ οὖ πάντα τὰ φυσικὰ πράγματα κατευθύνονται εἰς σκοπόν τὸ δ’ ὃν τοῦτο ὀνομάζομεν θεόν¹.

Διὸ τῶν εἴδομένων ἀποδεῖξεν οὖ μόνον κυροῦται ἢ τοῦ θεοῦ ὑπαρχεῖς ἀλλὰ καὶ παρέχεται ἢ γνῶσις ἐνίων τοῦ θεοῦ κατηγορημάτων. Γινόσκομεν δηλαδὴ τὸν θεὸν ὡς τὸ πρῶτον κινοῦν, τὴν πρώτην καὶ ἀμοιρούμενην αἰτίαν, τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἔλλογον καὶ τελειότατον ὄν. Ἐντεῦθεν ἀναπτύσσεται εὐρύτερον ἢ τοῦ θεοῦ ἔννοια καὶ παρίστανται ἀκριβέστερον αἱ τούτου ἰδιότητες.

6. Ἰδιότητες τοῦ θεοῦ. Ὁ θεός, ὃν ἢ πρώτη αἰτία, εἶναι καθαρὸς ἐνέργεια (actus purus), πᾶσα δὲ δύναμις εἶναι ξένη αὐτοῦ. Διότι, ἀφοῦ ἢ ἐνέργεια καθ’ ἑαυτὴν εἶναι προτέρα τῆς δυνάμεως, ὁ θεὸς ὡς τὸ πρῶτον ὃν εἶναι μόνον καθαρὸς ἐνέργεια, ἀνευ τινὸς ὕλης. Ἐὰν εἶχεν δὲ θεὸς ἐν ἑαυτῷ δύναμιν (δυνάμει εἶναι), δὲν θὰ ἦτο τὸ πρῶτον ὃν, ἢ πρώτη αἰτία, ἀλλὰ θὰ προϋπέθεται ὑπερτέραν αἰτίαν ἀγούσαν ἀπὸ τῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἐνέργειαν. Ὅπότε δὲ εἶναι δὲ θεὸς καθαρὸς ἐνέργεια, εἶναι καὶ ἀπόλυτος ἀπλότης. Οὐ μόνον ἀποκλείει πᾶσαν ὕλην, διότι ἢ ὕλη εἶναι οὐσιωδῶς δύναμις, ἀλλὰ καὶ τὴν μεταφυσικὴν σύνθεσιν τὴν ἐξ οὐσίας καὶ ὑπάρχειως οὐδαμῶς ἐπιδέχεται. Διότι, εἰπεν διεκοίνοντο ἐν τῷ θεῷ, δπως ἐν τοῖς δημιουργήμασιν, ἢ οὐσία καὶ ἢ ὑπαρχεῖς, θὰ εἶχεν ἐκείνη πρὸς ταύτην ὡς ἢ δύναμις πρὸς τὴν ἐνέργειαν· ὅπερ ἀδύνατον. Διότι πρῶτον μὲν πᾶσα δύναμις εἶναι ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποκεκλεισμένη, δεύτερον δὲ οὔτε ὑπὸ ἀλλοτρίας αἰτίας δύναται νὰ ἀχθῇ δὲ θεὸς εἰς τὸ ὑπάρχειν (διότι αὐτὸς εἶναι ἢ πρώτη αἰτία) οὔτε ὥφ’ ἑαυτοῦ, διότι τότε ἐπρεπε νὰ ἦτο ἐνεργὸς πρὸ τοῦ νὰ ὑπάρχῃ, ὅπερ ἀτοπον. Ὅπότε ἂρα δὲν σύγκειται ἐξ οὐσίας καὶ ὑπάρχειως ἀλλ’ ἀμφότερα παρὰ τῷ θεῷ συμπίπτουσιν εἰς τὸ αὐτό². Ὅπως δὲ οὐδεμία ὑπάρχει ἐν τῷ θεῷ σύνθεσις οὐσίας καὶ ὑπάρχειως, οὕτως οὐδεμία ὑπάρχει ἐν αὐτῷ σύνθεσις οὐσίας καὶ συμβεβηκότων, διότι καὶ ἐν τοιαύτῃ συνθέσει θὰ εἴχομεν τὴν σχέσιν δυνάμεως καὶ

¹ Summa theol. 1, qu. 2, art. 3. Ἡ πέμπτη ἀπόδειξις κατάγεται ἐκ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Ἀβερρόου.

² Contra Gent. 1, 16. 20. 22. Summa theol. 1, qu. 3, art. 1 καὶ 2.